Veritatis Imago

„Scientia nihil aliud est quam veritatis imago." A tudomány nem más, mint a valóság mása." Vergilius

Tudományos, muzeológiai, kulturális folyóirat

„Egy új világot ismerhettem meg a kiállítás által, melyről eddig szinte semmit se tudtam." Pásztor nemzedékek – Alföldi pásztorok világa című kiállítás a József Attila Múzeumban

Nagy Gábor*

* József Attila Múzeum, Makó

Kulcsszavak

juhász
pásztorok
tradíció
néprajz

shepherd
herdsman
traditions
ethnography

Absztrakt

A tanulmány a makói József Attila Múzeum kiállítását állítja középpontba: a tárlat a dél-alföldi pásztor nemzedékek bemutatását tűzte ki célul. A szerző bemutatja a kiállítótermek fő témáit: a pásztorok tevékenységét, ruházkodását, eszközeit, népművészetét, valamint két napjainkban is dolgozó, a tradíciókat ápoló pásztor mindennapjait. A néprajzi kutatások a dél-alföldi pásztorkultúra több oldalának bemutatását is figyelmen kívül hagyták mindezidáig (a pásztorok származását, az állattenyésztést, a megélhetési stratégiákat, valamint a preferált fajtákat). A szerző véleménye szerint ez a téma a pásztorok művészetével, öltözködésével és gyakorlati tudásával kiegészülve további kutatások kiemelten fontos területévé válhat.

A kiállítás előmunkálatai

A Dél-Alföldről csongrádi és csanádi pásztorokat, juhászcsaládokat, pásztor nemzedékeket bemutató kiállítást szerveztünk a József Attila Múzeumban, melyet a nagyközönség 2015. november 13-tól december 18-ig tekinthetett meg.

A kiállításban a makói József Attila Múzeum néprajzi gyűjteményéből, a túrkevei Finta Múzeumból, a Börcsök Attila Néprajzi Különgyűjteményből, Dani János György bogárzói juhász és Szikszai István Lajos csanádpalotai juhászok magángyűjteményeiből származó tárgyakat mutattunk be. A kiállítás fotóanyagát a juhászok családi fotóarchívumából válogattuk, mindezek mellé a helyszíni gyűjtéseken a jelen állapotát bemutató fotózást végeztünk Cs. Tóth Gabriellával közösen.

A kiállítás megnyitása előtti másfél hónapban kerestük fel az Alsó-Tisza és a Maros mentén gazdálkodó juhászokat. A pásztorokkal interjúkat készítettem, a találkozásokon archív fényképfelvételek, használati és viseleti tárgyak kerültek elő. A beszélgetések alatt a családok történetéről, a pásztorkodás és az ahhoz kapcsolodó hagyományos tudás öröklődéséről és továbbéléséről, a pásztorviseletben és a tárgyi kultúra darabjainak létrejöttében résztvevő alkotókról, specialistákról esett szó.

A kiállítás koncepciója

A néprajztudomány intézményesülésének időszakában a pásztorságra, mint a „legősibb" társadalmi rétegre tekintettek kutatóink. Az állattartással foglalkozó, vándorló életmódot élő, sokszor egész évben az állatok mellett a természetben élő, rideg pásztorok világa és kultúrája iránt nagy volt az érdeklődés a néprajzkutatók körében. Többek között Herman Ottó (Herman 1892; Herman 1914), Györffy István (Györffy 1922; Györffy 1930), Malonyay Dezső (Malonyay 1911; Malonyay 1922), Ecsedi István (Ecsed 1914; Ecsedi 1927), Szűcs Sándor (Szűcs 1942; Szűcs 1946; Szűcs 1962), Madarassy László (Madarassy 1912; Madarassy 1925; Madarassy 1932; Madarassy 1934; Madarassy 1935), Domanovszky György (Domanovszky 1944; Domanovszky 1955; Domanovszky 1981), Tálasi István (Tálasi 1936; Tálasi 1977), Nagy Czirok László (Nagy Czirok 1959; Nagy Czirok 1965), Manga János (Manga 1950; Manga 1954; Manga 1971), Paládi-Kovács Attila (Paládi-Kovács 1965), Bellon Tibor (Bellon 1987a; Bellon 1987b; Bellon 1996; Bellon 2001) és Kunkovács László (Kunkovács 2013) fordultak a téma felé.

A néprajzi kutatás elmúlt másfél évszázadában a pásztorkodás, az *ősfoglalkozások* iránti érdeklődés folyamatosnak mondható. Kutatóink az állattartás történeti-néprajzi vizsgálata mellett a Herman Ottó által felfedezett és először gyűjtött *pásztorművészet*

stílusvizsgálatában – az egyéniségkutatás módszereit is felhasználva – jutottak el a díszítőművészet pásztor egyéniségeinek bemutatásáig (Madarassy 1934; Madarassy 1935; Manga 1954; Domanovszky 1955; Lengyel 2007).

Kutatástörténetileg fontos adatokkal szolgálhatnak azon szerzői alkotások, melyekben a kutatások eredményei kiállítások és publikációk formájában megjelennek. Röviden példákkal szemléltetném, hogy a kutatások értelmezési kereteinek milyen paradigmaváltásai voltak, mik jellemezték a pásztorkodással foglalkozó kutatók munkáiban megjelenő képi ábrázolások változásait, hogyan befolyásolták azokat a megjelenési formákat, amelyek a publikációkban vagy a kiállítások installációs lehetőségeiben jelenhettek meg.

A Fejős Zoltán által szerkesztett *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei* című kötetben Sáfrány Zsuzsa ismerteti az Állattartás-pásztorművészet gyűjteményt: hogyan alakult és bővült az anyag, kik dolgoztak a gyűjteményben, kik gyarapították az intézmény dolgozójaként és külsős gyűjtőként a műtárgyállományt (Sáfrány 2000: 75-96). A 19. század végén a kutatók a pásztorok életmódjából, kultúrájából következtetéseket, párhuzamokat próbáltak levonni a jelen kulturális elemeiből az őstörténetre, a magyarság eredettörténetre vonatkozólag. A kutatási koncepció kiállításokban is helyet kapott, így például a budapesti ezredéves kiállítás néprajzi falujának *ősfoglalkozás*okat, a halászatot és a pásztorkodást bemutató pavilonjaiban találkozhatott a közönség ennek épített, tárgyi vonatkozásaival és képi ábrázolásaival (Fejős 2003: 7). A kiállított képi anyagban kizárólag képzőművészeti alkotások voltak, így Herman Ottó saját grafikái és munkatársainak, grafikus kollégáinak művei. A korban lehetőség volt fotózásra is, de Herman Ottó egy korai, 1863-as negatív élménye miatt kiállításaiban nem használta a fényképeket ábrázolási lehetőségként, csak jegyzetként a grafikusan elkészített illusztrációkhoz. Herman a fényképek kifejezőerejét kevesebbre értékelte, mint a képzőművész által rajzolt vagy festett képekét (Fejős 2003: 16-17). Ez a szemlélet megfigyelhető Madarassy László köteteinek illusztrációiban is, ahol Horváth Jenő grafikus képei ábrázolják a faragó pásztor egyéniségeket és alkotásaikat (Madarassy 1934; Madarassy 1935). A kezdeti kutatói hozzáállás a pásztorságot az *ősfoglalkozás* és a *pásztorművészet* oldaláról mutatta be. Az 1960-as évektől a kutatások szempontjai bővültek az állattartással foglalkozó, és a pásztorkodást gazdálkodási jelenségként történeti-néprajzi szempontból vizsgáló tudományos írásokkal (Földes 1962; Földes 1982; Bencsik 1969). Ez a szemléletváltás megjelent a tárgyakat gyűjtő muzeológusok gyakorlatában is.

A népművészeti témájú kiállítások vegyes anyagában is megjelennek a pásztorokhoz köthető, a pásztorok által készített, alkotott tárgyak. Önálló kiállítások is foglalkoztak a pásztorművészet témájával. A Néprajzi Múzeumban 1951-ben rendezték meg a *Pásztorművészet* című kiállítást, melyet valószínűleg Domanovszky György rendezhetett (Sáfrány 2000: 960). Hoffmann Tamás rendezésében a „*Király Zsiga tsinálta …*"– *Pásztorfaragások* című kiállítás 1988-ban volt látogatható (Sáfrány 2000: 981), majd 1992-ben Sáfrány Zsuzsa *Pásztorok faragókéssel – Dunántúli pásztorművészet* című kiállítása következett (Sáfrány 2000: 985). A tanulmány tartalmi keretei nem engedik meg, hogy teljes képet rajzoljak a témában rendezett kiállításokról, így még néhány kiállítást említenék meg. Kettőt Lengyel Ágnes rendezett Balassagyarmaton. Az első a Pásztorélet és –művészet a Palócföldön címmel, 1997-ben bemutatott tárlat (Lengyel 1997), majd egy faragó kanász, Gyurkó Pál által készített tárgyakból összeállított kiállítás, az *Egy palóc pásztor öröksége* című 2007-ből (Lengyel 2007).

A felsorolt kiállítások és a kutatások eredményeiként megjelenő kötetek már élnek a fényképezés eszközével, és a fénykép dokumentáló szerepével. A fotó általi információközlés mellett művészi minőségű, esztétikailag is értéket felmutató fényképfelvételeket publikál Kunkovács László a 2013-ban megjelent Pásztoremberek című könyvében, amely ötvenévnyi terepmunka eredménye. A kötet előzményeihez hozzá tartozik, hogy a szerző az azonos című kiállításában széles közönség elé tárta a fotókon szereplő pásztoremberekkel együtt élő és lélegző felvételeit. „*Ország- és világjárásaim mind tudatosabb néprajzi gyűjtőutakká váltak, fotók, jegyzetek és hangfelvételek sokasága vesz körül. Achívumomnak a pásztorkönyvbe kívánkozó része a legnagyobb porció. Soha el nem mesélt élmények feszülnek bennem. Magam is keresem az okát, miért tologattam esztendőről esztendőre a téma lezárását, végső formába öntését. Talán azért, mert folyton ágadzik-bogadzik* (Kunkovács 2013: 13)." Kunkovács Lászlóval készített interjút Grozdits Károly, ahol így fogalmaz erről a néprajzkutatásban megjelenő, a paradigmaváltással kapcsolatos módszertani problematikáról: „*Én még találkoztam a népi kultúra, a falusi lét bomlatlan teljességével, a mindenhez értő parasztemberekkel. Ezt a tartományt és vele együtt az onnan sugárzó, harmóniát adó mindenségképet morzsánként, és mind több fáradságos terepmunkával még ma is lehet gyűjteni* (Grozdits 2016: 29)." Kiállításunk alapkoncepciójában hasonló gondolatokat fogalmaztam meg elindulásként. Kunkovács László művészi hitvallása szerint a kutatók által bemutatott, publikált illusztrációk, fényképfelvételek minőségére és elkészítési körülményeinek, szituációinak természetességére külön figyelmet kell szánni.

A kiállítások bemutatásának sorát *A bárányok nem hallgatnak* című és *A juhtartás és pásztorélet európai öröksége* alcímű kiállítással zárom, melyet Sári Zsolt, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum néprajzkutató muzeológusa rendezett európai, nemzetközi összefogással és kontextusban. A tárlat összeurópai képet rajzolt a juhtartással kapcsolatos néprajzi kutatásokról, azok kutatástörténeti eredményeiről, gyűjtött tárgyi anyagáról, kiemelt figyelemmel a jelenkutatás fontosságára, a hagyományos gazdálkodási technológiákat leváltó, vagy azok mellett élő modern kulturális elemek bemutatására. „*A projekt célja, hogy a szakma és a laikusok figyelmét*

az európai juhtenyésztés és pásztorkodás felé fordítva elősegítse ennek a közös kulturális örökségnek megismerését és megőrzését. A projekt során megvalósuló nemzetközi kiállítások, kulturális rendezvények, a megszülető oktatási programok és a megjelenő publikációk hozzájárulhatnak a juhászathoz kapcsolódó turizmus fellendítéséhez, támogathatják, sőt erősíthetik a juhtartó területek és társadalmi csoportok identitását, fenntarthatják a pásztorkodáshoz kapcsolódó kulturális és gazdasági tevékenységeket, valamint erősíthetik a témához kapcsolódó művészi és szakmai természetközeli, és együttműködést. Az így megvalósuló programokban nagy hangsúlyt fektetünk a juhászok természet közeli életmódjára, a tájjal való sajátos kapcsolatukra és arra a számos kulturális elemre, melyekben mindezek a jellegzetességek visszatükröződnek úgy, mint a zenében, a szokásvilágban, a viseletben, az építészetben, vagy éppen a táplálkozáskultúrában." A gondolatokat a kiállításról megjelent kötet előszavában Cseri Miklós és Sári Zsolt fogalmazta meg (Sári 2014: 4).

A József Attila Múzeum *Pásztor nemzedékek* című kiállítása a felsorolt kiállítási és publikált eredményekhez kapcsolódva az Alföld déli részéről, a Kiskunság déli részétől az Alsó-Tisza és Maros mentéig terjedő területről hoz példákat a juhtenyésztés jelenkori meglétére. Kiállításunk alapötletét az a történeti tény adta, hogy a Dél-Alföldön, így Makó vonzáskörzetében is évszázadok óta létező kulturális-gazdasági tényező a pásztorkultúra és a juhtartás (Tóth 2008: 233-234). A 20. század történelmi krízisei és korszakváltásai megnehezítették a hagyományos juhászatok létét, de nem szüntették meg azokat. A juhtartás az 1990 utáni időszakban újabb lendületet kapott. Juhászcsaládok leszármazottai és a juhtenyésztéssel 1990 után kezdő gazdálkodók is művelik az állattenyésztés ezen ágazatát.

A juhászok haszna a gyapjúból, tejből és annak feldolgozásából, a húsból, a tenyészállatok és a bárányok eladásából áll. A Makó környéki juhászok közül többen a merinó mellett a cigája fajtát tenyésztették nagy tejhozama miatt, így sokat tettek a fajta megmaradásáért. A juhtej feldolgozásából jelenleg már kevesen élnek, ha igen, akkor saját családi vállalkozásban, a tej feldolgozása mellett saját maguk értékesítik termékeiket országos gasztronómiai fesztiválokon és mezőgazdasági kiállításokon.

A kiállítás terei

A kiállítás tereit és látogatói útvonalát azon elgondolás szerint alakítottuk ki, hogy érintsük a pásztorsággal kapcsolatos, rájuk jellemző szellemi és tárgyi kulturális elemeket. A juhászok viseletével, használati tárgyaival, a táplálkozás és a juhtejfeldolgozás eszközeivel és a pásztorművészeti alkotásokkal kapcsolatban válogattuk a tárlatunkban bemutatott műtárgyakat. A kiállítást kiegészítettük saját készítésű és a juhászoktól begyűjtött archív fotókkal. Két filmet vetítettünk, mindkettőt Ferge Roland készítette. Az egyik alkotás *A cigája* című Szikszai István Lajosról, a másik, az *Alföldi csönd* című Dani János Györgyről szól. A legelőkön és a juhászokkal felvett hanganyagot a róluk készített és begyűjtött fotókkal együtt vetítettük a kiállításban. Az iskolás korosztály számára gyermeksarkot alakítottunk ki és a gyermekeknek beöltözési lehetőséget is biztosítottunk.

A kiállítás nyitóképében a látogatók találkozhattak a helyi juhászok két képviselőjével, Dani János György bogárzói és Szikszai István Lajos csanádpalotai juhász életnagyságú fotójával, Dani János György 130 darabos pergőkből, csengőkből és kolompokból álló gyűjteményével. A két juhásztól idézett szövegrészletekkel a kiállításban megjelenő szövegekben találkozhattak a befogadók.

A kiállítási térben szerepeltek a túrkevei Finta Múzeum anyagából válogatott, a pásztorokhoz köthető és általuk hordott vagy készített tárgyak is. A pásztorok viseleti darabjaiként kiállítottunk egy nagykun cifraszűrt és egy hímzett subát. Vitrinben mutattuk be a pásztorok használati eszközeit: szőr- és bőrtarisznyákat, egy *kutyagerincet*, egy *kivert*[1] nyelű karikásostort, egy kovácsolt juhászkampót és szaruból készült só- és rühzsírtartókat.

A kiállítás következő térbeli egysége a juhászok legfontosabb szerszámáról, a foglalkozás szimbólumává váló juhászkampóról szólt. Egy rézből készült és négy kovácsolt kampót (Nagy Vera 1990a: 411-412) mutattunk be a száraikkal együtt. A kovácsok által készítettek közül egyiket a geszti Per József, a másikat a kiskőrösi kovács, Péntek János alkotta (Kunkovács 2013: 86). A falon elhelyezett fényképfelvételeken a 85 esztendős Dantesz József hódmezővásárhelyi juhász volt látható, aki a *pásztor nemzedékek* legidősebb képviselője.

A kialakított pásztorkunyhó terében elhelyezett műtárgyakat a Börcsök Attila Néprajzi Különgyűjteményből rendeztük be. Itt kapott helyet Börcsök Sándor Csanádalbertiről származó juhász viselete, a táplálkozással és az állattartással kapcsolatos eszközök.

Pásztorviselet

A kiállításban külön egységként foglalkoztunk a pásztorviseletet bemutató műtárgyak ismertetésével és a dél-alföldi pásztorviselet stílusának alakulásával. A juhászok igényeinek kiszolgálásában nagy szerepet játszott Jordán Zsigmond szentesi *magyarszabó*, aki a juhászmellénnyel és juhászöltönnyel kapcsolatos megrendeléseket 1949-től 1994-ig terjedő időszakban teljesítette. Dani János György így emlékszik vissza a mesterre: „J*ordán Zsigmond* (Kunkovács 2013: 58) *egy szentösi úri szabó volt. Aki főleg mán a mostani világba pásztoroknak csinált ruhákat, mert akkor divatját vesztötte a más viseletű emberöknek az a magyaros ruha, ami majd úgymond tiltott is volt, de a pusztai népek előszeretettel csináltatták. […] A pásztorviselet ruháit ő vállalta, csinálta a mellényt, a hozzávaló csizmanadrágot, valamint pantallót, ami szintén zsinórozott volt. Volt, akinek nem bírta a csizma a lábát, ezért pantallót is csinált, de azt is régi zsinórozással. A zakót is, amit magyaros hímzésű zsinórozással volt ellátva, és ezeket*

nagyon szerette a család csinálni. A felesége hímözte, a szabó pedig vágta méretre szabottan a zakót, a nadrágot, a pantallót, mög a mellényöket. Legjobban a mellényöknek (T. Knotik 1990: 177)[2] *volt a nagy divatja, mög hát azt kértek legtöbben, a mellényt* (Dani János György szóbeli közlése 2015)."

A pásztorok egyik legjelentősebb viseleti darabja a nemesfémek ötvözeteiből, ötvösök által készített gombokkal ellátott mellény (Nagy Vera 1990a: 438). A *pitykegomb*okat az idősebb nemzedékektől illetve egymástól vették, cserélték és örökölték. A gombok fajtái, anyaga és száma meghatározta a pásztori rangsorban elfoglalt helyet.

A pásztorviseletnek az 1960-as években bekövetkezett és a jelen korban is zajló változásáról elmondhatjuk, hogy a pásztorok között sokan megőrizték viseletüket. Új darabokat is csináltatnak, illetve régi darabokat is vásárolnak. Az 1960-as évektől a téeszesítés időszakában változott a pásztorviselet hordásának a megítélése. Mára sokan újra gyűjtik és készíttetik a számukra megfelelő, hagyományos viseleti darabokat. Szikszai István Lajos így fogalmaz erről az időszakról: „*Kérlek szépen, a pásztortársadalomnak ez egy büszkesége a népviselet. Ha belegondolunk a pásztortársadalom tartotta meg legjobban a népi eredetet, a hagyományt. Nézzük meg, a hatvanas években a parasztság is eltűnt, népviseletbe, mindenbe eltűnt. Fiatalember voltam, ebbe a kunkalapba vótam, sértőnek nézték, meg buta parasztnak nézték, aki őrizte a hagyományt. De a pásztortársadalom megőrizte a hagyományokat. A téeszesítéssel elment a hagyomány, mer' aki csizmanadrágba, csizmába, pitykés mellénybe ment föl a piacra, azt már megszóták, hogy buta paraszt. Nézd mög a zsíros parasztját, a kulákját* (Szikszai István Lajos szóbeli közlése 2015)*!*"

Kovácsok, rézművesek és a pásztorművészet képviselői

A kovácsok és rézöntők a juhászkampókat, a csengőket, a kolompokat és a díszes csatokat (Nagy Vera 1990a: 416; 418; 430-431) készítettek a pásztorok számára. A már említett geszti és kiskőrösi kovács mellett az edelényi kovácsként és rézöntőként ismert Hodossy család (Kunkovács 2013: 166-167) által készített csengők, kolompok és kampók is elterjedtek az alföldi pásztoroknál.

A pásztorművészet fából készült tárgyai közül borotvatokokat (Nagy Vera 1990b: 444-450), karikásnyeleket, egy faragott juhászalakkal díszített kupakkal ellátott kékkőtartót és egy különleges, végigfaragott juhászkampó szárat mutattunk be, amit Varga István Makó pusztán élt faragó juhászember készített 1984-ben. A juhászkampó szár kivitelezési minősége kivételes tehetségű faragópásztort mutat, későbbi kutatás szükséges a pásztor faragóegyéniség felkutatásához (Nagy Gábor 2016). A bőrmunkák közül bicskatokokat (Markos 1990: 399; 402), kova- és taplótartó erszényeket (Markos 1990: 398) állítottunk ki.

A kiállításunkban kiemelt szerep jutott a dél-alföldi juhászok közül Dani János Györgynek és Szikszai Istvánnak. A két pásztortól kölcsönkapott tárgyak, amelyek családi gyűjteményükben találhatóak, komoly mértékben emelték a tárlatban bemutatandó anyag számát és a kiállítás minőségét.

Dani János György bogárzói juhász

„*Dani János a nevem, juhász családba születtem, 1957. negyedik hó 17-én. Édösapám juhász ember volt, ő is juhászcsaládba születött bele, és itt én a hetedik generációs juhász vagyok az írások szerint, mert 1801-ben született egyik ősünk, aki Nagyszebenbe született, és ő is juhászcsaládba született. Ez a dinasztia szakmailag is tovább folytatódott, tehát mindönki idáig juhász volt, reményeim szerint, három fiam van, valamelyik folytatni fogja a dinasztiát, bízom benne* (Dani János György szóbeli közlése 2015)".

Dani János György híres *juhászdinasztia* tagja, családjában a juhásztudás sok generáción keresztül öröklődött, édesapja id. Dani János is híres juhász volt. Dani János György tejelő cigája fajtát tart, a tejet családi összefogással feldolgozzák, gomolyát és túrót készítenek, amit országos és nemzetközi gasztronómiai fesztiválokon és kiállításokon értékesítenek. A tejelő cigája fajta megőrzésében nagy szerepet játszik a Dani család. A juhász munkásságát több kitüntetéssel is díjazták, 1989-ben miniszteri kitüntetést, 2000-ben Aranykampó díjat, 2006-ban Andrikó István emlékérmet, 2015-ben pedig Aranykoszorús Gazda díjat kapott a Földművelésügyi Minisztériumtól.

Csanádpalotai juhászok

Csanádpalotán felkerestem Szikszai István Lajost és fiát, Szikszai Balázs Istvánt, Kovács Józsefet és Nádudvari Károlyt. A kiállításban a Dani családdal szembeni térben kaptak helyet a csanádpalotai juhászokról készült fényképek felvételei és a hozzájuk tartozó tárgyi emlékek.

Szikszai István Lajos csanádpalotai juhász így emlékszik vissza a kezdetekre: „*Kérlek szépen, 1960-ba' ahogy bevitték a nagyapám birkáját, maradt egy huszonvalahány nagyapámnak, meg nekünk is, mert minden családjának adott Papp öregapám 25 juhot. S hogy '64-be meghalt tata, el kellett adni a birkákat, nem volt háztáji juhász se, nem engedték még akkor, akkor még nagybátyám is téeszbe' volt, az se merte vállalni, el kellett adni. A huszonöt birkát eladta apám és vett rajta nővéremnek egy 28-as kisbiciklit, a huszonöt birkán. Ez volt 64-be', de én kisgyereknek is mindig juhász akartam lenni, mert mindig mondtam, hogy mék Papp András tatához. […] Oszt nagybátyámnál nyaraltam épp, nekem az volt a nyaralás, ha kimehettem nyári szünetbe meg téli szünetbe is. Kaptam nagybátyámtúl kilenc éves koromba egy birkát. A Nagy Marisnak a leszármazottját, ez nagyapámnak egy nagyon híres birkája volt a Nagy Maris. Annak a leszármazottját kaptam. Én eztet karácsonykor Nagylakról madzagra kötöttem és hazahoztam. Nádudvari Károly élő tanú rá, ő is sógor, rokonság. Avval kezdtem újra a juhászatot. Azúta foglalkozok vele…* (Szikszai István Lajos szóbeli

közlése 2015)."

Szikszai István Lajos csanádpalotai juhász állománya cigája juhokból áll. Hagyományőrző indíttatással tenyésztik és fejlesztik az állományt. Fia, Szikszai Balázs István továbbviszi a juhászságot a családban, így apjával közösen gazdálkodnak és tenyésztik a juhokat. A család a juhok fejését befejezte, a bárányok és a tenyészállatok eladásából él.

Helyszíni gyűjtéseken készült hangfelvétel- és fotóvetítés a kiállításban

A helyszíni gyűjtések alkalmával készített hangfelvételekből válogattam össze interjúrészleteket, legelő birkák hangját, fütyült és énekelt pásztordallamokat, a pergők, a csengők és a kolompok megszólalásának hangjait. A gyűjtött archív fotókat az általunk készített fényképfelvételekkel összeszerkesztettük és a hang- és fényképfelvételeket beillesztettük a kiállításba. [3]

Gyermeksarok és beöltözési lehetőség

Kialakítottunk egy gyermeksarkot is, ahol szalmabálákon ülve egy juhászos játékot játszhattak a gyermekek, juhászkampóval kifoghatták bárányukat a nyájból. Külön lehetőséget adtunk a beöltözésre, kucsmát, kis subát vehettek magukra a betérő gyermekek és juhászkampóval készíthettek fényképet egymásról.

A kutatásban résztvevő juhászok és a kiállítás látogatóinak véleményei

A kiállítás megnyitóján megjelentek azok a juhászok, akikről a tárlat szólt. A bemutatott személyiségek rokoni és gazdasági viszonyban is állnak egymással. A megnyitón a két kiemelt pásztor, Dani János György és Szikszai István Lajos egészalakos fotója fogadta a látogatókat. A fényképfelvétel alanyai a megnyitó alkalmával így nyilatkoztak: *Látod komám, múzeumba kerültünk.* A juhászok családtagjai is látták a kiállítást.

A vendégkönyvbe írt véleményekből közölnék pár példát. 1. *Köszönet az emlék ébresztésért.* 2. *Köszönet – kultúra, hagyomány és művészet találkozása. Életteli, dudaszós, ostorpattogtatós töltődés. Tanít és gyönyörködtet.* 3. *Nagyon tetszett a kiállítás, jól éreztük magunkat! Finom volt a puliszka.* 4. *Nagyon jó volt itt lenni! Bárcsak máskor is el lehetne jönni! Jó volt beöltözni juhásznak.* 5. *Szuper program volt! A gyerekeket alig lehetett hazakönyörögni! A slambuc isteni volt!* 6. *Szép és értékes gyűjtemény. Tetszettek a kolompok és a csengők.* 7. *Köszönjük szépen a tárlatvezetést! Egy új világot ismerhettem meg a kiállítás által, melyről eddig szinte semmit se tudtam.*

Jövőbeli tervek a kutatás folytatásával kapcsolatban

Az Alföld déli részén gazdálkodó, az Alsó–Tisza és a Maros menti pásztorság anyagi és szellemi kultúrájának, származásának, gazdálkodásának, megélhetési stratégiáinak és az állatállomány fajtaváltásainak kutatása fehér folt a néprajzi kutatásban. A kutatók figyelme a Dunántúlra, Felföldre, a Duna-Tisza közére, az Alföld északi részére: a Nagykunságra és Erdélyre irányult, az Alföld déli területéről kevesebb adat áll a rendelkezésünkre.

A kiállítást megelőző és megalapozó kutatómunkát folytatni kell! A felkeresett juhászok által említett pásztoremberekkel is interjúkat kell készíteni. A dél-alföldi pásztorok kultúrájának, származástörténetének, tárgyalkotó népművészetének, viseletének és gyakorlati tudásának, a fajtaváltásokkal kapcsolatban álló megélhetési stratégiák változásainak feltérképezése nem kapott elég figyelmet a néprajzi munkákban. A vizsgálat célja, hogy tanulmányokban, majd önálló kötetben megjelenjenek a dél-alföldi pásztorság részét képező juhászokkal kapcsolatos kutatás eredményei.

IRODALOM

Bellon, Tibor (1987a): *Nagykunság*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Bellon, Tibor (1987b): *Szolnok megye népművészete*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Bellon, Tibor (1996): *Beklen*. Karcag: Karcag Város Önkormányzata.

Bellon, Tibor (2001): *A magyar szürkemarha*. Budapest: Timp Kft.

Bencsik, János (1969): *Pásztorkodás a Hortobágy északi területén a XVIII. század végétől. Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből.* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.

Domanovszky, György (1944): *Magyar pásztorművészet*. Budapest: Officina Nyomda és Kiadóvállalat Kft.

Domanovszky, György (1955): *A két faragó Kapoli*. Budapest: Szikra Nyomda.

Domanovszky, György (1981): A *magyar nép díszítőművészete I-II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Ecsedi, István (1914): *A Hortobágy-puszta és élete*. Debrecen: Városi Nyomda.

Ecsedi, István (1927): *Hortobágyi pásztor- és betyárnóták dallamokkal.* Debrecen: Méliusz.

Fejős, Zoltán (2003): *Ősfoglalkozási képek.* Budapest: Néprajzi Múzeum.

Földes, László (1962): Egy alföldi juhtartó gazdatársaság. In: Néprajzi Értesítő, 44. évf. 27–79. p.

Földes, László (1982): „A vándorló Erdély". Történeti-néprajzi vizsgálatok az Erdély-Havasalföld közötti transhumance-ról. In: *Ethnographia*, 93. évf. 353–389. p.

Grozdits, Károly (2016): Városi néprajz, vagy kultúránk legmélyebb rétege? Beszélgetés Kunkovács Lászlóval. In: *Folkmagazin*. 2016/5., 23. évf. 23–29. p.

Györffy, István (1922): *Nagykunsági Krónika.* Karcag: Alföldi Nyomda.

Györffy, István (1930): *Magyar népi hímzések. I. A cifraszűr.* Budapest: Kertész Ny.

Herman, Ottó (1892): A magyar pásztoremberek remeklései. In: *Ethnographia*, 3. évf. 310–321. p.

Herman, Ottó (1914): *A magyar pásztorok nyelvkincse*. Budapest: Hornyánszky.

Kunkovács, László (2013): *Pásztoremberek.* Budapest: Cser Kiadó.

Lengyel, Ágnes (1997): *Pásztorélet és –művészet a Palócföldön.* Balassagyarmat: Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Lengyel, Ágnes (2007): *Egy palóc pásztor öröksége. Gyurkó Pál számadókanász faragásai című kiállítás könyvváltozata.* Balassagyarmat: Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet.

Madarassy, László (1912): *Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon.* Budapest: Kertész József Ny.

Madarassy, László (1925): *Vésett pásztortülkök.* Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya.

Madarassy, László (1932): *Dunántúli tükrösök*. Budapest: MTA.

Madarassy, László (1934): *Barna János a feszületfaragó.* Budapest: Magánkiadás.

Madarassy, László (1935): *Művészkedő magyar pásztorok.* Budapest: Magyar Könyvbarátok.

Malonyay, Dezső (1911): *A magyar nép művészete. 3. kötet. A balatonvidéki magyar pásztornép művészete.* Budapest: Franklin Társulat.

Malonyay, Dezső (1922): *A magyar nép művészete. 5. kötet. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe, a palócok művészete.* Budapest: Franklin Társulat.

Manga, János (1950): *Nógrádi dudások. A Néprajzi Múzeum Füzetei 12*. Budapest: Néprajzi Múzeum.

Manga, János (1954): *Egy dunántúli faragó pásztor.* Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

Manga, János (1971): *Magyar pásztorfaragások.* Budapest: Corvina.

Markos, Gyöngyi (1990): Bőrművesség. In: Juhász, Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Magánkiadás, 381–403. p.

Nagy Czirok, László (1959): *Pásztorélet a Kiskunságon*. Budapest: Gondolat.

Nagy Czirok, László (1965): *Betyárélet a Kiskunságon*. Budapest: Magvető.

Nagy, Gábor (2016): Egy dél-alföldi faragó pásztor művészete: Varga István tótkomlósi juhászról. In: Nagy, Gábor (szerk.): *Pásztor nemzedékek. Dél-alföldi pásztorok a 20-21. században. Makói História.* A József Attila Múzeum kulturális lapja. Makó: József Attila Múzeum, 28–32. p.

Nagy, Vera (1990a): Faragás. In: Juhász, Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete.* Budapest: Magánkiadás, 441–496. p.

Nagy, Vera (1990b): Fémművesség. In: Juhász Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Magánkiadás, 405–439. p.

Paládi-Kovács, Attila (1965): *A keleti palócok pásztorkodása. Műveltség és Hagyomány.* Debrecen.

Sáfrány, Zsuzsa (2000): Állattartás-pásztorművészet gyűjtemény. In: Fejős Zoltán (szerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei.* Budapest: Néprajzi Múzeum, 75–96. p.

Sári, Zsolt (2014): *A bárányok nem hallgatnak. A juhtartás és a pásztorélet európai öröksége*. Skanzen Könyvek. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

Szűcs, Sándor (1942): *A régi Sárrét világa.* Budapest: Fekete Sas Kiadó.

Szűcs, Sándor (1946): *Pusztai krónika. Rajzok a régi Alföld életéből.* Budapest: Misztótfalusi.

Szűcs, Sándor (1962): *Szól a duda, verbuválnak.* Budapest: Magvető.

T. Knotik, Márta (1990): Öltözködés, viselet. In: Juhász Antal (szerk.): *Csongrád megye népművészete.* Budapest: Magánkiadás, 155-232. p.

Tálasi, István (1936): *A Kiskunság népi állattartása*. Budapest: Árpád Nyomda.

Tálasi, István (1977): *Kiskunság.* Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Tóth Ferenc (2008): Juhtartás. In: Tóth Ferenc (szerk.): *Makó néprajza. Makó Monográfiája 3.* Makó: Bába Kiadó, 233–234. p.

ADATKÖZLŐK

Dani János György (1957) bogárzói juhász
Dantesz József (1930) hódmezővásárhelyi juhász
Elekes Lajos (1964) ópusztaszeri faragópásztor, volt gulyás
Kis Miklós (1938) székkutasi juhász
Kovács József (1941) csanádpalotai juhász
Nádudvari Károly (1937) csanádpalotai juhász
Szikszai Balázs István (1995) csanádpalotai juhász
Szikszai István Lajos (1959) csanádpalotai juhász

JEGYZETEK

[1] Műanyag- (kaucsuk – „gócsag"), szaru- és csontberakás elnevezése.

[2] Kunkovács László fényképén Kiss Balázs mindszenti juhász Jordán-féle viseletben.

[3] Az összeállítás elérhető a következő internetcímen: https://www.youtube.com/watch?v=Sa8J8knc65c

1. kép: Szikszai István Lajos és Szikszai Balázs István csanádpalotai juhászok, 2015. Nagy Gábor felvétele.

2. kép: Dantesz József hódmezővásárhelyi juhász, 2015. Nagy Gábor felvétele.

3. kép: Dani János György bogárzói juhász Kunkovács Lászlóval, 2016. Nagy Gábor felvétele.

4. kép: Dantesz József hódmezővásárhelyi juhász Esz-klarinéton játszik családja körében, é. n. Fotó: Dantesz József tulajdona.

5. kép: Szolláth Ferenc hódmezővásárhelyi juhász Jordán Zsigmond által készített juhászmellényben, é. n. Fotó: Szolláth Ferenc tulajdona.

6. kép: Kis Miklós székkutasi juhász kunkalapjával, 2016. Nagy Gábor felvétele.

"I got to know a new world by the exhibition, which I have almost known nothing about." "Shepherd generations – The world of plainsmen." An exhibition of the József Attila Museum Makó.

Gábor Nagy

The study concerns an exhibition of the Makó Museum on the herdsmen and their family traditions across generations in the Southern Plainland of Hungary. The author describes the exhibition rooms' topics, such as the herdsmen's work, costume, tools, decorative art, and two contemporary shepherds as heirs of a traditional culture. Many aspects of this culture, such as herdsmen's family lineage, husbandry, subsistence strategies, and changes of breed preference have been neglected in ethnographic research. The author argues that this topic together with the herdsmen's visual art, costume, and practical knowledge is a highly important area for further research.